

Vasile OLTEAN

MĂRTURII INEDITE DESPRE DIONISIE NOVACOVICI – PRIMUL EPISCOP SÂRB AL TRANSILVANIEI INSTALAT ÎN ȘCHEII BRAȘOVULUI

Singhelia episcopului Dionisie Novacovici descoperită în Șcheii Brașovului

După desființarea abuzivă a Mitropoliei Ardealului la 1700, românii din Șchei sunt nevoiți să caute adăpost de protecție creștină când în Muntenia, la București, când la Râmnic, preoții bisericii de aici fiind hirotoniți de mitropolitul Munteniei sau de episcopul Râmnicului. După ce austriecii ocupă Oltenia, românii din Șchei sunt subordonați episcopiei sârbești a Carlovițului. În urma răscoalei lui Sofronie de la Cioara și mai ales după instituirea „*sinodului*” de la Alba Iulia din 14-18 februarie 1761, unde Sofronie impune autorităților guvernamentale cele 18 puncte în apărarea ortodoxiei în Ardeal, Maria Tereza trimite pe generalul Nicolae Adolf, baron de Bucov, în calitate de comandant al forțelor de aici, pentru a menține liniștea în Ardeal. Încă din anul 1746 regina Maria Tereza adresase guvernului ardelean un decret public, prin care oprea chiar săvârșirea cultului răsăritean și dispunea arestarea tuturor preoților neuniți, sub cuvânt că au fost sfințiți în Țara Românească¹. Aceasta, după ce în 9 octombrie 1756 magistratul trimisese protopopului șcheian ordinul guvernamental, prin care se interzice strict oricărui român să se adreseze mitropolitului din Carloviț (de care românii ortodocși din Ardeal depindeau la acea dată) sau oricărui arhieru din afară de granițele principatului, în orice chestiune².

Acum, când datele problemei s-au schimbat este trimis episcopul sârb al Budei, originar din Dalmația, care după ce fusese tuns în monahism la mănăstirea Sf. Sava din Cattara și după studiile făcute la Kiev (1726-1737), fiind și profesor de teologie la Novi Sad, ajunge predicator în eparhia sârbească a Budei, fiind numit episcop al Budei din 24 iulie 1749 (dar instalat abia la 25 februarie 1761). La puțin timp, în 12 martie 1761 este trimis în Transilvania, vizitând Brașovul în iunie același

¹ C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1946, vol. II, p. 29.

² *Ibidem*, p. 43.

an, iar prin decretul imperial din 13 iulie 1761 este numit episcop al ortodocșilor din Transilvania, păstrând în același timp scaunul de episcop al Budei și al Câmpurilor Mohaciului. Instalarea se face în Șchei în 4 septembrie 1761 cu mult fast oferit de onorurile militare ale generalului Bucov, în ciuda numărului mic de preoți și creștini prezenți la ceremonie. Șcheienii s-au dovedit deosebit de sceptici, văzând implicațiile autoritare ale guvernanților catolici și luterani, motiv pentru care (cum n-au făcut nici unui ierarh al Ardealului) l-au obligat pe noul episcop să semneze un umilitor jurământ, la 23 august 1761, declarând: „*mă făgăduiesc înaintea bisericii și a norodului și mă jur pre D(u)mn(e)zeu cel atotputernic și pre patimile și pre sângele cel rescumpărătoriu al Domnului Chr. și pre Sfânta lui Ev(an)gh(e)lie, precum credința cea pravoslavnică a mărturisirii răsăritului după legea grecească, neunită cu a Romei, o voi păzi aici în Transilvania... în nici un fel neschimbată, nici adăogând, nici scăzând, ci întreagă și nezmintită în toată vremea, la voe și la nevoe, până la sfârșitul vieții mele... Așijderea și pre norodul cel încredințat mie, îl voi învăța și îl voi întări... așa să-mi ajute D(u)mn(e)zeul meu și să mă judece la înfricoșata sa judecată ...*”³.

Au urmat și alte neînțelegeri între noul episcop și obștea „*exigentă*” a Șcheiului, care s-a arătat nemulțumită că ierarhul lor vorbește maghiara cu autoritățile (și nu știa limba română) și că acesta accepta să primească găzduire din partea magistratului sas al Brașovului în Cetate și nu în Șchei. Primind și patenta împărătesei Maria Tereza cu cele 11 restricții impuse noului episcop în favoarea Uniației, văzând și „*răceala*” șcheienilor, Dionisie Novacovici părăsește Brașovul, găsindu-și reședința la Sibiu, mai precis la Rășinari, în ciuda faptului că în Sibiu nu avea nicio biserică, fiind nevoit să slujească în câte o casă amenajată ca biserică, poate doar pentru că Sibiu din 1717 devenise „*capitala Transilvaniei*”. Deși a păstorit puțin, își găsește răgaz să-i certe pe șcheieni pentru că și-au permis să înființeze sub egida bisericii, fără a-l încunoștința, „*cutia mărfurilor neguțătorești*”, un fel de bancă de venituri. Pentru a rezista în fața cheltuielilor, încă din 1758 se înființaseră „*Catastiful pentru banii ce se strâng de la negustori la cutia poverilor*”, în care se spune că „*Noi preoții împreună cu negustorii, carii ne aflăm într-această vreme lăcuitori în Bolgaria Brașovului (Șchei)... socotim-am și am făcut din bună voința noastră această rânduială, ca să știe și să se păzească într-acesta chip: Adecă fieștecare negustor, din cât i-au rânduit Dumnezeu a face negustorie cu marfă de aici sau dintr-alte țări a aduce aici sau a scoate de aici, ori cu caru, ori cu cai marfă de purtare, sau marfă de mâncare... fiecare să dea la cutia de obște... ca și Milostivul Dumnezeu să-i dea însutit...*”⁴. Astfel a luat naștere o societate neguțătorească care a protejat biserica veacuri de-a rândul, așa cum confirmă catastifele intitulate „*Cutia făcliilor*” din arhiva muzeului.

„*Foarte tare ne mirăm și ne ciudăm*, – scria Novacovici obștei preoțești și orășenești din Șchei la 6 iulie 1763 – *cum așa prostu în socoteala trebii aceia, adecă a cutiei mărfurilor neguțătorești ați umblat, fiind smerenia noastră de bogate ori la iubirile voastre de Chr. și nici odată nu ați dat înaintea noastră, însă de ne-ți fi înștiințat pre noi întru alaturea noastră la voi, mai cu cale și mai lesne am fi putut greaba cutiei mai sus numite a întări și mână de ajutoru la folosul obștii a vă da...*”. Șcheienii nu numai că nu desființează „*banca*” lor dar o și întăresc și o folosesc chiar și în perioada șaguniană.

Printr-o altă scrisoare din 2 ianuarie 1767 îi ceartă pentru 4 gropi din cimitir, luate abuziv de la preotul unit Vasile Baran, fratele protopopului neunit Florea Baran. Totuși în 13 decembrie 1764 le trimisese o frumoasă pastorală, aflată în arhiva din Șchei. Cu doi ani înainte, în 18 decembrie 1762 își depusese demisia, dar nu i se acceptă decât în 1 octombrie 1767, când, pe motiv de boală se retrage la mănăstirea Sântandru de lângă Buda, adormind întru Domnul, la puțin timp, în 8 decembrie 1767,

³ Sterie Stinghe, *Documente privind trecutul românilor din Șchei Brașovului*, Brașov, 1901, p. 231.

⁴ C. Mușlea, *op. cit.*, vol. II, p. 39.

lăsând o parte din averea sa seminarului unit de la Blaj, ceea ce întărește încă odată pe șcheieni în convingerea că episcopul lor filtrase cu uniții.

În ciuda scurtului popas în Șcheii Brașovului, aici, grație cunoscutului protopop Eustatie Grid și mai ales a fiului său Dimitrie Eustatievici (autorul primei gramatici românești de la 1757) se alcătuiește prima singhelie românească. Am găsit mai întâi o însemnare în manuscrisele cercetătorului Candid Mușlea, precum că „o tablă de tipar” din 1761, se afla în Șchei și că între 19 august-14 septembrie 1905 a fost prezentată în cadrul unei expoziții organizate de ASTRA la Sibiu, împreună cu vechiul catastif al voievozilor ctitori de la 1665 și apoi pierdute. Ambele mărturii documentale le-am descoperit recent, catastiful publicându-l cu câțiva ani în urmă în revista Astra⁵. Chiar dacă Mușlea nu ne oferea nimic din conținutul singheliei, menționând doar dimensiunile acesteia, ne-a fost înlesnită posibilitatea de a descoperi în arhiva muzeului din Șcheii Brașovului, placa de lemn, sculptată, în grafie chirilică ca matriță (deci negativ), pentru a fi reprodusă ori de câte ori era nevoie, având dimensiunile 46 x 35 cm. Pentru ineditul ei și mai ales pentru faptul că este primul document de asemenea natură în istoria Bisericii Ortodoxe Române, fiind ulterior folosită ca model pentru alte singhelii, o reproducem integral prin descifrare din grafie chirilică. Se poate remarca cu ușurință limbajul elevat, calitățile unei limbi românești deosebit de corecte și aceasta ne îndreptățește să atribuim compoziția de text lui Dimitrie Eustatievici, autorul primei gramatici românești și directorul școlilor naționale neunite din Transilvania (care sculptase și placa împreună cu tatăl său). Presupunem că Dimitrie Eustatievici l-a cunoscut pe viitorul episcop la Kiev, pe când el urma studiile Academiei Teologice de acolo sub protecția împărătesei Elisabeta Petrovna, unde studia și viitorul episcop. Iată textul.

**DIONISIE CU MILA LUI D(U)M(NEZEU) PRAVOSLAVNIC EPISCOP BUDII,
CAMPURILOR MOHACIULUI ȘI DEALULUI**

Cu darul și puterea Preasfințitului și de viață făcătorului Duh, dată noaă de însuși Marele Arhiereu Domnul nostru Iisus Hs., prin sfinții Săi Apostoli și ai lor namesnici și arhipăstoriu, pă pravoslavnicul acesta preot - - -⁶ în tot felul de deadinsul cercându-l și cu luare de seamă ispitindu-l prin mărturiile vrednice de crezut, pentru el ne-am încredințat și mai vărtos și prin mărturia Duhovnicului lui - - - l-am aflat a fi vrednic de sfânta cinste a preoției, fiind preoțit de Arhiereu Pravoslavnic, după orânduiala și obiceiul Sfintei și Apostolicești Bisericii Răsăritului, întâiu blagoslovindu-l și punându-i mânilor spre ceale mai mici smerene ale Sfântului Cin, adescă spre purtarea mânilor, spre citețul și cântărețul, spre ipodiatonul și diaconul, apoi după o vreme, deprinsu fiind și iscusit în cinul diaconesc și al preoției, prin darul aceluiași, prea Sfintei Preoții, prin darul aceluiași de viață Făcătorului și de tot Plinitorului Duh, l-am așezat păstoriu sufletesc la hramul - - -, la care smerenie și smerenia noastră îl întărim și-i dăm putere, prin tainele ceale sfinte, să zidească pre omul spre viața creștinească și duhovnicească, să boteze, să ungă cu Sfântul Mir și în primejdie numai de moarte să ispovedească, să liturgisească și să cunune după învoirea bărbatului și a muierii și cea de pe urmă ungere cu untul de lemn sfânt spre cei bolnavi și să săvârșească, iar pe cei sănătoși nicicum a face să nu îndrăznească și toate rânduielile și așezământurile bisericesti a le plini, i-am poruncit ca slujitorului lui Hs. și purtătorului de grija Tainelor Dumnezeesti, așa și a le griji și a dezlega cu socoteală păcatele celor ce numai la nevoie să ispovedescu după Pravila Sfinților Apostoli și după învățătura Dumnezeestilor Părinți, după așezământul sfintei Bisericii Răsăritului și după Arhieriasca noastră învățatură și poruncă, iară pricinile cele mai mari și grele de socotit,

⁵ Vasile Oltean, *Ce nu putu ști Iorga*, în „Astra”, Brașov, 1987, p. 10.

⁶ Spațiul lăsat liber spre a introduce ulterior numele preotului, al hramului bisericii sau al duhovnicului.

noao Arhiereului să aibă a le aduce înainte, însă de la hramul ce l-am așezat și blagoslovit să aibă a sluji întrânsul, dară fără de porunca și blagoslovenia noastră, nici într-un chip aiurea a trece să nu îndrăznească, după al 3-lea Canon, Soborul de la Antiohia al bisericii dăm ție - - - după rânduiala soborului al 5-lea să nu să arate vânzători de sfinte, ci unuia și aceluiași preastol, totdeauna să stea înainte în Biserică, care e slobod, iară nu care ar cumpăra el cu bani, pentru care pricină acela sobor de obște, după al 3-lea Canon din preoție să lipsească, poruncește deși datoriu iaste Ierei - - - după porunca noastră și făgăduința sa, cu tot sufletul să să silească a citi totdeauna și a lua sama sfintei scripturi și foarte tare a purta grija pentru mântuirea sufletelor creștinești, a-i deprinde pre sine însuși după cuvântul Apostolului la Pravoslavie în Blagocestie, în trezvie, în întregă înțelegere, în buna cuviință și să fie de cinste, primitoriu de streini, nebețiv, să nu bată pe niminea, să nu fie lacom, negâlceav, unulu de luădătoriu de seamă, nezavistic, neubitoriu de argint, învățătoriu, nici de o sminteală, nici întru nimica sau scandelă dând, ca să-i fie slujba fără de prihană, ci întru toate să să pue pre sine înainte pildă faptelor sale, datoriu ești a învăța cinul bisericesc și viața legii creștinești, pre oamenii în toate zilele, mai ales în ziua duminicii, precum poruncește al 6-lea Sobor de obște, canon 19, nici almintrelea să le tălmăcească, ci precum dascălii și stâlpii bisericii le-au tâlcuit, că același canon poruncește să fie lipsit de preoție, care n-ar purta grije de aceia, nici că ar învăța din lenea lui. Încă datoriu ești Ierei - - - toate celelalte bune feațe preoției lui căzute, a se sili și cu luare de seamă a le plini, ca unul spre carele, cel de tot văzătoriu, ochiul lui Dumnezeu caută și încredințata lui păstorie duhovnicească a o păstori ca să-și ia plata slujitorilor celor credincioși și înțelepți din mâna cea dătătoare fieștecăror, după faptele lui și să nu să rușineze în ziua înfricoșatii cercetări a Domnului, ci să zică: Doamne, iată eu și pruncii miei și să auzi dulce glas Dumnezeesc grăind: bune, fericite și credincioase robule, spre puțin ai fost credincios, preste mult te voi pune, întră în bucuria Domnului tău! Iară de va începe a trăi fără de frica lui Dumnezeu sau a face vreun lucru necuvios preoției, a să îmbăta sau a grăi cuvinte deșarte și slabe, sau a face lăcomie sau răpire ori în ce chip sau într-alt feliu, cumva a să purta cu necinste sau pentru păstoria și Biserica lui de va începe a nu mai purta grija sau a nu învăța pre ascultătorii săi Cuvântul lui Dumnezeu sau însuși, de nu va băga în seamă citirea și luarea aminte a Sfintii Scripturi, oprit să fie de la preoție, până se va îndirepta și va arăta viață de cinste și fără de prihană preoților, văzută și cuviincioasă. Iară de va mai face ceva ce oprește a mai fi prea om, să lipsească de preoție de tot într-același ceas întru care ar face ceva împotriva preoției, spre mai buna adevărire și încredințare, că l-a blagoslovit și așezat la stepena preoție de la noi în mai sus numitul loc, i s-au dat această scrisoare cu iscălitura noastră și cu pecetea întărit, ca fieștecare văzându-o, mărturisitoare de preoție lui să-l aibă preot cu cinste, după legea lui Dumnezeu și învățătura sfinților părinți, întru toate să-l asculte, i-am dat și învățătura noastră în scurt, care trebuie să o citească totdeauna și de rost să o știe, ca să poarte viața lui cu cinste și păstoria lui să o păzească și să o învețe.

**Unrevealed testimonies about Dionisie Novacovici
– the first serbian bishop of Transylvania installed in Șcheii Brașovului
Abstract**

The eighteenth century was marked by important events and noteworthy personalities in the life of the inhabitants from Șcheii Brașovului. Such a personality was the Serbian bishop of Buda, who, on 13 of July 1761 was named bishop of the Orthodox Christians from Transylvania, keeping at the same time, the seat of bishop of Buda and Câmpurile Mohaciului. Here, in Șcheii Brașovului, there is also drawn up the first Romanian act delegating a priest to exercise his sacred functions, wich is the first document of this kind in the history of the Romanian Orthodox Church.